

„ПЪТ ПРЕЗ ГОДИНИТЕ“ – ПРЕКРОЯВАНЕ НА ВРЕМЕТО

Теодора Кашилска

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Статията изследва конструирането на памет в мемоарния свят на Константин Константинов. Проследява се до каква степен литературната история в книгата „Път през годините“ се доближава или се отдалечава както от литературната история, прокламирана след 1944, така и от днешните представи. Прегледът на рецензиите за „Път през годините“ позволява да бъдат направени изводи за промяната в отношението през различните десетилетия към самата книга и подкрепя тезата, че моделът за миналото винаги се оценява различно и в зависимост от пулса на настоящето.

Ключови думи: писателски мемоар; памет; литературна история; българска литература на XX век

В мемоарната си книга „Път през годините“ Константин Константинов достига до заключението, че: „Когато се опитваш да направиш преглед на отшумелите години, за да отбереш значителното [...], всичко ти се струва значително и... всичко ти изглежда неважно“ (Konstantinov, 1966: 328). Риторичният въпрос „Де е мярата за една абсолютна преценка?“ (Konstantinov, 1966: 328), зададен в края на един текст, който възстановява под формата на спомени културния и политическия живот на страната в рамките на повече от 40 години, има за цел да подсказва на читателя, че няма абсолютна представа за история, съответно и за литературна история, но и косвено да оцени собствените си постижения.

Мемоаристите, които съзнават субективността на събитийната си памет, съвсем не са толкова много, а още по-малко са тези, които с изострен критичизъм следят писменото ѝ изложение. К. Константинов дори изглежда като „голямото изключение“ сред българските писатели, създали мемоари, но той е и най-подготвеният сред тях за подобна аналитична нагласа. Получава отлично гимназиално образование благодарение на усилията на родителите си, завършва право в Софийския университет, а след дипломирането си заминава за Париж. Завърнал се в родината си, К. Константинов намира място в средата

на литературната бохема преди войните. Става част от кръга около сп. „Звено“, сближава се с Димитър Подвързачов, Димчо Дебелянов и Николай Лилиев. До 1944 година той успява да наложи името си сред литературния елит на страната и да се утвърди като даровит прозаик с категорично отстоявани принципи в изкуството. Новата власт се опитва да го приобщи към идеологията си, но К. Константинов е категоричен в избора си на естетика и бива отхвърлен както от официалния канон, така и от самия литературен живот чак до времето на „размразяването“ през втората половина на 50-те години.

След дълъг период, в който не публикува, през 1959 К. Константинов издава първата част на мемоарната си книга „Път през годините“ (преиздадена през 1961 г.). Въпреки че към автора са отправени доста категорични критики, през 1962 година е издадена и втората част, съдържаща разкази за литературната бохема на столицата, за литературния живот в „Провинцията“ и в „Чужбина“. Може би най-голям интерес в тази втора част предизвикват обаче есета на К. Константинов, наподобяващи литературни портрети – за Толстой, Бунин, Екзюпери, Вазов, Дебелянов, Лилиев и други. През 1966 година излиза второ, допълнено издание на „Път през годините“, включващо два нови текста, посветени на Кирил Христов и Никола Вапцаров. През 2002 г. Валери Петров предава на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ архива на К. Константинов, в който са дневникът на писателя за периода от Втората световна война до края на 50-те (с прекъсване от 1945 до 1954), както и записките му, писани от 1959 до 1965 година, в които дневниковата форма на места е съвместена с мемоарен разказ за времето около и след 1944 година. Това са все текстове, писани непосредствено след публикуването на първите две части на „Път през годините“ и хронологично са прякото им продължение. Защо остават в архива на писателя (превръщат се в литература на „чекмеджето“), е въпрос, чийто отговор се съдържа в самите тях. Успял да провиди същината на събитията от 1944 от дистанцията на времето, К. Константинов достига до горчивата равностетка – „ние се носехме неудържимо към някакво неизвестно бъдеще, в което доскоро бяхме вложили най-чистите си възжеления. Сега постепенно усещахме, че газим в тинесто блато“ (Konstantinov, 2011: 120) и прави своето тъжно заключение: „поумняхме, наистина, но поумняхме късно“ (Konstantinov, 2011: 92). В целия текст личат отчаянието и безсилието на писателя, породени от загиващия духовен и културен живот на нацията след промяната на политическия режим, това обаче, което го поразява най-силно, е разпадът на моралните и нравствените ценности в обществото – двуличието, арогантността и угодничеството. Покрусен от загубата на морални устои от страна на видни интелектуалци, колеги и приятели, К. Константинов възкликва: „Колко лесно се купува българският елит! Колко е бил прав навремето си Гьобелс, когато казваше изобщо за елита „Интелектуалците ли? Аз ще ги имам с ласкателства и пари!“ (Konstantinov, 2011: 57). Става ясно, че издание

с подобен рязко осъдителен тон спрямо властта и обществените в страната не би могло да се появи във времето на социалистическата доктрина, пазеща литературната си „територия“ от идеи и твърдения, несъответстващи на идеологията ѝ.

Всъщност недоволствата съпътстват целия сложен път на появяване на мемоарите на К. Константинов. Непосредствено след издаването на първата част на мемоара се появяват и първите отзиви – остро полемични и осъдителни. Първият от тях е на Иван Богданов, публикуван в сп. „Пламък“ през 1960 г., а критиката към К. Константинов е породена от „субективното му отношение към събития и хора и невинаги правилната му идейна оценка“ (Bogdanov, 1960: 78). Идентична критическа теза изгражда и Д. Акьова в „Отечествен фронт“ през същата година. През 1961 година във в. „Народна култура“ е отпечатана статията на Вл. Топенчаров. В мемоара си К. Константинов изказва схващането, че литературната периодика в началото на XX век е предимно еkleктична, а Топенчаров открива в това твърдение възможност за „оневиняване и реабилитация на буржоазната периодика“ (Topencharov, 1961: 2). През 1962 г. в сп. „Пламък“ излиза отзив на Серафим Северняк, в който е критикуван обвинителният тон на мемоара, насочен към културната памет на настоящето. През същата година в „Литературен фронт“ Г. Георгиев изразява възмущението си от изобилието на чуждици в текста на К. Константинов и се впуска в изброяване на грешки при изписването на френските имена и фактически неточности. Прегледът на първите отзиви за мемоара на К. Константинов показва ясно особеностите на времето, в което излиза творбата – абсолютна власт на идеологически догми, отхвърляни от К. Константинов. Като основни слабости на книгата са посочени: субективността, пренебрегването на исторически събития и лица, обвързани с комунизма, както и опитите да бъдат реабилитирани буржоазни автори.

Първите позитивни отзиви се появяват през 70-те. Авторы като В. Андреев и Ив. Иванов открито говорят за потулването на К. Константинов след 1944 година и изразяват убедеността, че проверката на времето не оставя съмнения за качеството на написаното от твореца. Въпреки ясната промяна в отношението към авторската личност все още звучат известни съмнения за значимостта на написаното в „Път през годините“, и най-вече за позицията на К. Константинов спрямо обществено-политическите събития в страната от периода. През 80-те оценките за книгата на К. Константинов продължават да варират – от „много точно художествено възсъздаване [на] всичките болезнени колебания в температурата на нацията [...] и нито сянка на компромиси и полуистина“ (Ivanov, 1982: 2) до „може би не навсякъде е прав, но не може да не ни зареди благородството на неговата мисия“ (Svilenov, 1986: 121). И едва през 90-те за „Път през годините“ започва да се говори по значително различен начин – като за текст с високи художествени достойнства. Сред

множеството качества на мемоара, които изтъква Д. Тенев, специално са подчертани неговата „фотографичност“ и „реставрационното умение“ на описанията в него (Tenev, 1990: 158). Критикът обобщава, че книгата „респектира с богатството и щедростта си като литература, като мемоар, като краеведски и народопсихологически заходжения, като културно-историческа хроника, като документ на времето и духа му, като широко платно на обществени и политически събития оттогава“ (Tenev, 1990: 159).

Вглеждането в рецепцията на мемоарната книга на К. Константинов показва значителното разминаване в оценката за едно произведение през различните десетилетия. Става ясно, че представите за „литературно“, „естетически процеси“, „естетически стойности“ се променят, за да обслужат нормата, зададена от политическата ситуация в страната (открито идеологически налагана или постигната като негласна общностна мяра). Мемоаристът е обвиняван в прекален „субективизъм“ или точно обратното – възхваляван като автор, поднасящ „обективно“ и затова пълноценно изложените литературни събития.

Макар и събитията в „Път през годините“ да следват в хронологическата си последователност, в текста на мемоара „темпоралната линия е накъсана, най-често пунктирана“ (Gancheva, 1987: 20). В основата на това прекрояване на хронологията се корени проблемът за времето, което според Бистра Ганчева е използвано като „художествено средство да се разкрие духовната същност на нещата. Да се очертаят с истинското в себе си“ (Gancheva, 1987: 21). Подобна теза защитава и Панко Анчев – „във всяка творба и във всяко творчество трябва да търсим в еднаква мяра както проявлението на личния творчески характер на писателя, така и духа на времето, в което той твори и чрез чиито принципи и критерии описва и изразява обществото и човека. Дори когато се придържа строго към фактите и борави с автентични документи, мемоаристът не може да е „обективен“ (Anchev, 2015: 654, 655). Оказва се, че времето на спомена е пряко обвързано с времето на спомнянето и отговорите на въпросите се крият в самото него. Критическите отзиви постепенно са достигнали до истина, обявена от самия автор за основополагаща.

Още в предговора на „Път през годините“ К. Константинов определя паметта с две понятия, които се оказват ключови за цялостното послание на книгата. Това са понятията *връзка* и *съдник*. В първото се корени представата на автора за приемствеността между поколенията. Според него обясненията за днешния ден „трябва несъмнено да се търсят в тая неоспорима приемственост на добродетели и пороци при последователната смяна на поколенията“ (Konstantinov, 1966: 113). Според К. Константинов няма как обществените, политическите и литературните събития днес да бъдат тълкувани, без да присъства образът на миналото, защото събития и хора са свързани помежду си и взаимодействат в един общ ритъм, придаващ облика на времето. Второто понятие – *съдник*, К. Константинов обвързва със съвестта, която „не ни позволя-

ва да забравим злото, в което сме участвали и което бихме желали да заличим от живота си“ (Konstantinov, 1966: 7). Тази съвест, която не позволява да бъде забравено както злото, така и доброто, се превръща в мяра за спомнянето, защото К. Константинов настойчиво ще твърди, че има събития и личности, които не бива да бъдат оставяни в забрава, но има и такива, които самият той избира да не споменава в мемоарната си книга. Не е трудно да забележим, че тази двойка понятия натоварва пишещия мемоари съответно с двойна отговорност: създаващият паметта е и морално ангажиран със стойностите, които тя ще пренесе във времето.

Този морален ангажимент на мемоариста се появява още при описанието на родния Сливен, което завръща в българската литература Вазовия мотив „но кой те прилично оценява“. В тона на автора личи огорчението, породено от това, че младите не познават богатството, което техният роден град е оставил в историята на нацията. К. Константинов отбелязва, че периодът от края на XIX век до Първата световна война е „време, почти лишено от данни за история и за художествено възсъздаване“ (Konstantinov, 1966: 74). Творци като Димитър Подвързачов, Йордан Йовков, Сирак Скитник и Димитър Бояджиев не са оценени адекватно или умишлено са пренебрегвани от критиката през 50-те години. Осъзнавайки, че вината за това е на поколението, към което самият той принадлежи, авторът ще се опита да припомни на младите си читатели личностите, заслужаващи да бъдат запомнени, като особено внимание ще обърне на литературния живот на страната, защото именно той „има нужда от пречистване, особено за установяване на фактите от вчерашното минало“ (Konstantinov, 1966: 149). Като значими творци от периода К. Константинов определя К. Христов, Елин Пелин, Георги Стаматов, Антон Страшимиров. Изцяло положителна е оценката му за четворката около кръга „Мисъл“ и приноса на списанието за българската литература. За своите най-близки съмишленици и приятели – сред тях са Димчо Дебелянов, Николай Лилиев, Георги Машев и Георги Райчев – К. Константинов разказва с особена обич и признателност.

Мемоарният разказ на К. Константинов (изключвам детските му спомени, които не са обект на това разглеждане) започва от началото на XX век. Едни от първите и най-важни събития в литературния и културния живот на страната, описани в книгата, са назначенията на Пенчо Славейков за директор и Пейо Яворов за драматург на Народния театър през 1908 година. Събития, които издигат „престижа на младия български театър до висота, *ненадмината и след половин век*“ (курсивът е мой) (Konstantinov, 1966: 112). Тази оценка на К. Константинов няма как да не бъде възприета като критика от съвременниците му, особено чувствителни в съизмерването си с буржоазните творци от началото на века. Въпреки неудобната позиция, която заема, К. Константинов решава да отдаде необходимото внимание в спомените си за четворката от

кръга „Мисъл“, и най-вече за Пенчо Славейков. Фигурата на твореца изпъква най-ярко в съзнанието му при участието на Славейков в протеста срещу Славянския събор през 1910 – „протестното събрание беше първият голям празник, който Пенчо Славейков ни даде през тая година, и престижът на писателя порасна хилядократно“ (Konstantinov, 1966: 168). Житейският път на Славейков е един от най-плътни проследените в „Път през годините“ – авторът описва скандалното уволнение на поета, доброволното му изгнаничество, смъртта му в Брунате, пренасянето на тялото му в страната. Оценката на К. Константинов за делото и значимостта на П. Славейков е категорична – „българската литературна история не познава и досега друга фигура, която да е импонирала тъй внушаващо [...] той беше пробният камък, мярката, духовният водач“ (Konstantinov, 1966: 169).

Появата на Яворов на българската литературна сцена е отчетена от К. Константинов като събитие, което променя представите на националната читателска аудитория за поезия и открива нови хоризонти за лириката ни през периода. Трагичните обстоятелства около смъртта на поета не са пропуснати, но те са предадени деликатно и почтено, без следа от вмешателство на цялата шумна, дори пошла текстовост, натрупана около тях. К. Константинов разказва като очевидец само за преките си впечатления от състоянието на Яворов и като близък човек, имал възможността да общува с поета малко преди смъртта му.

К. Константинов отделя специално внимание на литературната периодика. За списание „Мисъл“ пише следното: „пресилено би било също тъй да се твърди, както става често днес, за нищешаански тенденции и за някакъв подчертан модернизъм“ (Konstantinov 1966: 131). Отричането на модернистичната линия в издание като „Мисъл“ основателно е сметнато от критиците за оневиняващо списанието жест във време на властващ социалистически реализъм. Но по-важното в случая е възискателното боравене с понятията *модерно* и *модернизъм* от страна на К. Константинов, който, като човек, познаващ отлично френския модернизъм, успява да даде една адекватна оценка за издание като „Мисъл“. Според К. Константинов истинското културно мисионерство на списанието е във „влиянието на личностите и произведенията“ (Konstantinov, 1966: 131).

Авторът отделя значително място в спомените си на своя приятел и сътрудник Димитър Подвързачов. Определя го като естет и творец, честен и строг както към себе си, така и към другите. Докато творците от кръга „Звено“ го титулуват като „Бащата“, изразявайки своята почит към таланта му и ролята му на създател и обединител на групата, за мемоариста по-удачната метафора за назоваване е „най-малкият брат от народните приказки“ (Konstantinov, 1966: 407) – братът, който не получава оценка за поезията си приживе. А тази поезия е „остроумно-горчива, изтънчена от мисъл“ (Konstantinov, 1966: 408), даваща основание на К. Константинов да види Подвързачов като „един съвсем оригинален български поет“ (Konstantinov, 1966: 408). Прозрял таланта

на Подвързачов още в годините на дружбата им, К. Константинов изказва убеждението си, че тази поезия ще бъде оценена високо от идните поколения – рано или късно.

Възхищението на К. Константинов пред един от най-лиричните поети в българската литература – Димчо Дебелянов, може да бъде открито лесно по страниците на „Път през годините“. Мемоаристът цени творческия талант на Дебелянов, а близките им отношения му позволяват да даде подробности и за личността на поета – „неотразимо увлекателен събеседник“, „категоричен [...] в преценките си“, „безусловно честен и откровен“, „неизчерпаемо духовит и остроезичен“ (Konstantinov, 1966: 147, 148). Единствено лицемерната суета на съвременниците му помрачава спомените на К. Константинов. Мемоаристът държи да подчертае несъстоятелността на оценката им за Дебеляновите стихове – „с книжка в ръка, аз ги посочих на някои именити критици, но никой не им обърна внимание. Ала след години, когато Дебелянов беше вече утвърден като един от малцината поети на нашето време, същите тия хора писаха хвалебствени статии за него“ (Konstantinov, 1966: 150).

„Непеален“, „живеещ в чужбина“, „пишещ нови странни стихове“ (Konstantinov, 1966: 154) – по този начин младият К. Константинов възприема Н. Лилив пред запознанството им в Париж през 1911. Още дебютните творби на лирика дълбоко го вълнуват. От разстоянието на годините мемоаристът ще оцени Лилиев като „един от най-хуманните български поети и най-чист патриот“ (Konstantinov, 1966: 210). Всеки упрек в „егоцентризм, безразличие към чуждите съдби и самодоволство“ (Konstantinov, 1966: 210) към Николай Лилиев е окачествен като една неистина, доказателство за това са творбите му „Градът“, „Към родината“ и „Война“, изпълнени с „трепетно социално чувство, за което напразно би се търсило вдъхновението на някой декадент“ (Konstantinov, 1966: 160). Обвиненията към Николай Лилиев са част от цялостното отхвърляне на българския символизъм (на Яворов, Дебелянов, Бояджиев и др.) и Константинов открито настоява за реабилитацията му: „Колкото до обвиненията в асоциалност, в „изкуство за изкуството“, прословутата „кула от слонова кост“ – всичко това е една съзнателно разпространявана (и мъчно може да се разбере за какви цели?) недобросъвестна легенда“ (Konstantinov, 1966: 161).

Важно място в спомените на К. Константинов заема Йордан Йовков. Мемоаристът описва няколко от срещите си с писателя, както и преките си впечатления от характера на твореца. Акцентът обаче е поставен върху Йовковото творчество – за него К. Константинов дава следната висока оценка: „Той не е регионален писател, както съвсем повърхностно го бяха окачествили някои [...], заблуждение е, че творческата същност на Йордан Йовков се измерва само в ширина. Никой досега не е обгърнал цялостно и не е разкрил с проникновение ония скрити глъбини, оня мъчно уловим живот, заключен в творбите

му“ (Konstantinov, 1966: 405). Мемоаристът споделя, че мечтае за времето, в което това творчество ще бъде открито, както другаде откриват велики творци като Стендал и Балзак.

Мемоарният разказ на К. Константинов включва в себе си огромен брой имена на писатели, критици, художници и културни дейци; имена на значимите според автора произведения, белязали времето с появата си; както и местата на литературната памет. Самият К. Константинов пише: „В тия кратки, непълни и повече или по-малко субективни спомени не могат да се изредят всички събития, които правят историята на един народ“ (Konstantinov 1966: 98). Мемоаристът трудно би могъл да избяга от субективното в текста си и не е случайно, че тази особеност на спомена се обсъжда разпалено в рецензиите и критическите статии за книгата, именно тя обяснява фаворизирането на личности, събития и творби, както и съзнателното пренебрегване на други.

К. Константинов нарежда името на Антон Страшимиров до тези на Вазов, Стаматов, Кирил Христов и Пенчо Славейков. Увлечателно разказва за обаятелната натура на Страшимиров, за разнопосочните му творчески начинания. Сред коментираните или споменати творби на Страшимиров срещаме „Вампир“, „Свекърва“, „Среща“, „Бена“, „Над безкръстни гробове“, „Ревека“, но не и творбата, с която Антон Страшимиров остава в българската литература – романа „Хоро“, пресъздаващ събитията около Септемврийското въстание през 1923 година. Оказва се, че К. Константинов премълчава появата на тази книга.

Подчертано пресяване се открива и в представянето на личността и творчеството на Гео Милев. Споменава се, че Гео Милев публикува статия в сп. „Звено“, посветена на модерните европейски поети. Сякаш чувствайки се длъжен да обясни появата на статията в изданието, Константинов отбелязва: „[Гео Милев] нямаше никаква връзка с групата и неговата статия беше поместена в „Звено“, защото беше дръзка, оригинално написана от един културен и очевидно даровит младеж“ (Konstantinov, 1966: 257). След това обяснение името на Гео Милев се споменава съвсем спорадично в литературния живот на страната. К. Константинов отчита поставянето на пиесите „Маса-човек“ на Толер и „Мъртвешки танц“ на Стриндберг, споменато е сп. „Везни“, докато за списание „Пламък“ липсва всякаква информация. По страниците на „Път през годините“ лесно бихме могли да открием и пренебрежителното отношение на К. Константинов към авангардните проявления в литературата ни, определяни от него като „ефимерни блясъци“ (Konstantinov, 1966: 431). В лаконично поднесената оценка за творчеството на Гео Милев четем – „Гео Милев, който дойде като неукротим отрицател на социално и реалистично изкуство, в един прекрасен ден изгори корабите си и стана вдъхновен глашатая на „изкуство за народа“ (Konstantinov, 1966: 322). Емблематичната поема на Гео Милев „Септември“ също не съществува в спомените на К. Константинов.

Оказва се, че Септемврийското въстание и последвалите събития, атентатът в църквата „Св. Неделя“, както и литературните творби, посветени на тях, са категорично изхвърлени от мемоарния разказ на „Път през годините“.

Единствената спомената в мемоара книга, която днес (макар и с редица условности) бихме определили като принадлежаща на септемврийската литература, е стихосбирката на Асен Разцветников „Жертвени клади“. К. Константинов пише следното: „аз харесвах у него [Разцветников] тая нова, социална поезия, чиста от всякакъв досегашен шаблон, с особен колорит и дълбочина, с една версификация и образност, неочаквани за начинаещ поет“ (Konstantinov, 1966: 418). От цитата става достатъчно ясно, че мемоаристът не обвързва тази поезия с никакви идеологически избори. Каква е причината тогава да пропусне в спомените си Гео-Милевата „Септември“, „Пролетен вятър“ на Фурнаджиев и „Ръж“ на Каралийчев?

Лесно обяснение на това можем да намерим в заявлението на К. Константинов още в самото начало на „Път през годините“, че няма да включи в спомените си живи съвременници, каквито по времето на написването на мемоара са Фурнаджиев и Каралийчев. Въпреки това обаче тенденциозното пропускане на септемврийската литература прави впечатление, което се засилва от твърде повърхностното, почти липсващо описание на самите исторически събития около Септемврийското въстание. В мемоара личи съзнателното пренебрегване на писателите, обвързани по един или друг начин с комунистическата идеология. Разбира се, бихме могли да приемем, че К. Константинов не е имал близки контакти с тях и няма как да ги включи в спомените си, но това не го спира при подробните описания на други именити творци като Кирил Христов.

Става ясно, че литературната история, изградена от К. Константинов в книгата му „Път през годините“, не съвпада нито с литературната история, прокламирана във времето след 1944 година, нито с концептуалните полета на днешната. Мемоаристът категорично изключва знакови събития и творби с цел разграничаване от канона на социалистическия реализъм. Налице е отказът му да отбележи в спомените си онези моменти от историята, с които комунистическата партия публично се идентифицира, и да коментира творбите, посветени на тези събития, чрез които се опитва да се легитимира. Така отказът да се произвежда памет за кървавите комунистически акции, и опитът да бъдат реабилитирани незаслужено изхвърлени от канона творци, недооценени и забравени в новите времена, се оказват взаимно предпоставящи се. И въпреки че К. Константинов заявява: „съвременникът на тия събития и хора има нравственото задължение пред историята да каже истината и да негодува високо, когато тя съзнателно се изопачава“ (Konstantinov, 1966: 162), то самият той също създава една литературна история, която е прекроена от субективната му гледна точка към събития и личности.

Мемоарните книги като „Път през годините“ неизбежно реконструират миналото като дълбоко личностно. Разминаванията между тези лични литературни истории и академичното писане за литературните процеси (например литературната история, прокламирана след 1944 година, литературните истории през 90-те години на XX век, днешните гледни точки към процесите от същите периоди и т.н.) са интригуващ изследователски материал, обогатяващ представата ни за процесите в обществото и реакцията на творците спрямо тях.

ЛИТЕРАТУРА

- Анчев, П. (2015). Мемоаристът като свидетелство и описание на времната. Проблемите и особеностите на жанра. В: *Път през годините*. София: „Захарий Стоянов“, 2015, 640 – 655.
- Богданов, И. (1960). *Прозорец в миналото*. Пламък, 3, 78 – 80.
- Ганчева, Б. (1987). За Константин Константинов като мемоарист и есеист. *Литературна мисъл*, 4, 19 – 33.
- Иванов, И. (1982). Мъдро пътуване през времето. *Макове*, 4, (1), 2.
- Константинов, К. (1966). *Път през годините*. София: Български писател.
- Константинов, К. (2011). *Път през годините. Неиздадени спомени*. София: НБ „Св. св. Кирил и Методий“.
- Свиленов, А. (1986). Пътят през годините на Константин Константинов. *Слово*, 3, 112 – 127.
- Тенев, Д. (1990). За неговите и за нашите пътища. *Септември*, 11, 156 – 160.
- Топенчаров, Вл. (1961). Как един съвременник описва епохата си. *Народна култура*, 26, (1) 2.

REFERENCES

- Anchev, P. (2015). Memoaristat kato svidetelstvo i opisanie na vremenata. Problemite i osobenostite na zhanra. V: *Pat prez godinite*. Sofia: „Zahariy Stoyanov“, 2015, 640 – 655.
- Bogdanov, I. (1960). Prozorets v minaloto. *Plamak*, 3, 78 – 80.
- Gancheva, B. (1987). Za Konstantin Konstantinov kato memoarist i eseist. *Literaturna misal*, 4, 19 – 33.
- Ivanov, I. (1982). Madro patuvane prez vremeto. *Makove*, 4, (1), 2.
- Konstantinov, K. (1966). *Pat prez godinite*. Sofia: Balgarski pisatel.
- Konstantinov, K. (2011). *Pat prez godinite. Neizdadani spomeni*. Sofia: NB „Sv. Sv. Kiril i Metodiy“.
- Svilenov, A. (1986). Patyat prez godinite na Konstantin Konstantinov. *Slovo*, 3, 112 – 127.

Tenev, D. (1990). Za negovite i za nashite patishta. *Septemvri*, 11, 156 – 160.

Topencharov, Vl. (1961). Kak edin savremennik opisva epohata si. *Narodna kultura*, 26, (1), 2.

“ROAD THROUGH THE YEARS” – RESHAPE OF THE TIME

Abstract. By examining the “Path Through the Years”, the study draws conclusions about the construction of memory in the memoir realm of Konstantin Konstantinov. It traces the extent to which the literary history in the book approaches or departs from both the literary history proclaimed after 1944 and today. The reflection on the first reviews of “Path Through the Years” leads to conclusions about the shift in attitude towards the book over the decades, which supports the thesis that the past and the perceptions towards it are differentiated and reevaluated in accordance with the pulse of time.

Keywords: writer’s memoir; memory; literary history; Bulgarian literature of the twentieth century

✉ **Ms. Teodora Kashilska, PhD. Student**
Plovdiv University „Paisii Hilendarski”
24, Tzar Assen St.
4000 Plovdiv, Bulgaria
E-mail: teodora.kashilska@abv.bg